

PŘECHODNÍKOVÉ VAZBY V KRONICE JANA NORBERTA ZATOČILA Z LOEWENBRUGKU VE VYDÁNÍ Z ROKU 1685 A 1819

LUMÍR KLIMEŠ (Plzeň)*

A. Zatočilova kronika

Výraznou pobělohorskou památkou je kronika Jana Norberta Zatočila z Loewenbrugku *Leto- a Denno-Pis, tj. celého královského Starého a Nového Měst Pražských léta 1648 patnácté neděle dnem, nocí trvajících obležení švejdského pravdivé a ubezpečlivé vypsání*, Praha 1685. Druhé vydání, jen nepatrně pozměněné, vyšlo v roce 1703, třetí, Krameriovo, v roce 1819; v roce 1855 byla kronika otištěna v *Lumíru*, v roce 1914 ji zařadil Jan Herben do Knihovny kuriozit. Byla též přeložena do němčiny.

Autor kroniky, Jan Norbert Zatočil, se narodil kolem roku 1630 v Sedlčanech. Začal studovat v Praze práva. Po nečekaném vpádu generála Koenigsmarka 26. července 1648 do Prahy se stal členem studentské legie. Během bojů si dělal poznámky a v roce 1685, když „přes třidceti let i více“ marně čekal, „zdali v tom čase z vlastencův aneb někdo jiný k tomu se přičiní“, aby toto obležení popsal, své záznamy vydal jako knihu. V roce 1676 se stal staroměstským kancléřem; zemřel v roce 1691.

Kronika má 12 642 slov, 1 082 vět a 166 souvětí, 347 přechodníků (299 přítomných a 48 minulých).

* Pozn. redakce. Stať prof. Klimeše byla původně napsána do sborníku k 65. narozeninám profesora Alexandra Sticha *Pellecanus vivificans*, k jehož vydání z důvodu neočekávané smrti prof. Sticha nikdy nedošlo. *Listy filologické* text otiskují v původní podobě, která odráží dobu svého vzniku.

Změny, jež v roce 1819 provedl Václav Rodomil Kramerius (1792-1861), se týkají hlavně slovní zásoby, především slov cizího původu,¹ přechodníkových vazeb a souvětí. Kronika byla vydána v Praze. Má tento předlouhý název: *Jana Norberta Zatočila z Löwenbruggu, měšťnina a na ten čas kancléře Starého Města Pražského Původní a pravdivé vypsání Oblehnutí Prahy od vojska Švejdského, jenž roku 1648ho, pod správou vrchního vůdci Königsmarka skrz plných patnácte týdnů dnem i nocí město staré a nové dobývalo. Poznovu vzdělané od Václava Rodomila Kraméryusa*. K tomu vydavatel ve *Zprávě o tomto novém vydání* (tj. v předmluvě) poznamenává: „Prohlídnuv ho [spis] tedy, uznal jsem, že z ohledu Češtiny zhoľa nově přepracován býti musí, a vynaloživ chvíle i pilnosti, nyní poznovu dennopis tento čtenářům do rukou kladu... Dáno v Praze na den Jména Božího,² léta Páně 1819.“

Změny se nezdají tak pronikavé, jak vydavatel píše. Jejich význam pro poznání vývoje jazyka dlužno přijímat s určitou rezervou. Nepochybně s ním souvisí, mohl se zde však uplatnit i subjektivní názor Krameriovů a jeho vydavatelské zásady.

B. Počet přechodníků Některé kvantitativní ukazatele vybraných textů

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
M	1663	540	84	16	100	15,63	5,40	5,25:1	16,00
Z	1685	455	139	24	163	26,36	2,79	5,79:1	14,72
HK	1699	832	74	11	85	10,22	9,79	6,73:1	12,94
B	1700	2650	210	90	300	11,32	8,83	2,33:1	30,00
D	1757?	594	31	14	45	7,04	13,20	2,21:1	31,11
K	1819	435	46	31	77	15,04	5,65	1,48:1	40,26

¹ LUMÍR KLIMEŠ, *Názvy pevnostních objektů a zařízení v kronice Jana Norberta Zatočila z Loewenbrugku ve vydání z r. 1685 a 1819*, in: *Profesor Hauser jubilující. Sborník příspěvků ze semináře konaného 10. 4. 2001 při příležitosti 80. narozenin prof. PhDr. Přemysla Hausera, CSc.*, Brno 2001, s. 100-103.

² V roce 1819 to byla druhá neděle po svátku Zjevení Páně.

1 Značka tisku³ 2 Rok vydání 3 Počet určitých tvarů slovesných 4 Počet přechodníků přítomných 5 Počet přechodníků minulých 6 Celkový počet přechodníků 7 Procentuální podíl přechodníků na počtu všech slovesných tvarů 8 Počet určitých tvarů slovesných připadajících na jeden přechodník 9 Poměr přechodníků přítomných k minulým 10 Procentuální podíl přechodníků minulých na počtu všech přechodníků

Vývojové tendence

Z hlediska syntaktického a stylistického jsme se zabývali obdobím 1663-1819 ve sborníku věnovanému 6. mezinárodnímu sjezdu slavistů v Praze.⁴ Tam jsou také shrnuty názory soudobých mluvnic na morfologickou i syntaktickou stránku přechodníků.

Rozsah souboru **B** může mít vliv na vztah k výsledkům v souborech ostatních.

1. Přechodníků ubylo (sloupec 6, s výjimkou **B**, sloupec 7); nás zajímají především rozdíly mezi **Z** a **K**.

2. Tímto úbytkem byly nejvíce postiženy přechodníky přítomné (sloupec 9); paradoxně však přibylo přechodníků minulých (sloupec 10).

3. Doba kolem roku 1700 byla pro přechodníky „zlomová“: viz sloupec 7 a 9. Určitou recidivu v **K** si lze vysvětlit vlivem „hypertrofického“ **Z**. Kramerius zřejmě chtěl respektovat – pokud to ovšem bylo možné – Zatočilův styl a kroniku příliš nedeformovat.

³ Značky tisků: **B** – JAN FRANTIŠEK BECKOVSKÝ, *Poselkyně starých příběhů českých aneb kronika česká...* k vydání upravil dr. ANTONÍN REZEK, Praha 1880, díl I, s. 675-680, 735-744, 1012-1018; díl II, svazek III, s. 193-203 (datování tohoto úseku vyplývá z poznámky na s. 192: „Když toto léta 1700 píše...“); **D** – *Diarium. To jest: Každodenní poznamenání toho, co se skrze trvající nepřátelské pružské Královského hlavního města Prahy obležení v roku 1757 od počátku až k konci ... každodenně stalo a přihodilo*. Autora ani rok vydání neznáme. Vytiskáno v Praze, pravděpodobně 1757. (Zde se zabýváme jen prvními 28 stranami tematicky velmi blízkými kronice Zatočilově); **HK** – JOANNES FLORIANUS HAMMERSCHMIDT, *Historie klatovská v sedm dílů rozdělená...*, Praha 1699, s. 61-65, 120-123, 153-163, 166-174, 203-209; **K** – *Zatočilova kronika*, vydání Krameriovo z r. 1819 (s. 17 Švejnové – 34 kázali, 69 Při tomto – 80 povoleno jest); **M** – JAN TOMÁŠ PEŠINA z ČECHORODA, *Prodromus Moravographiae, to jest Předchůdce Moravopisu...*, Litomyšl 1663, díl pátý od slov Z počátku – v Moravopisu obšírně (25 nečíslovaných stran); **Z** – *Zatočilova kronika*, vydání z r. 1685 (s. 8 Švejnové – 23 poručil, 50 Když – 58 povoleno). Překlad Ferdinandova dopisu (s. 13-16) vypouštíme.

⁴ LUMÍR KLIMEŠ, *Přechodníky v historické próze 17. a 18. století*, in: Sborník Pedagogické fakulty v Plzni. Jazyk a literatura 8, 1968, s. 17-62.

4. Toto období přináší „konjunkturu“ přechodníkům minulým: viz sloupec 10. Přechodník minulý má lepší schopnost časového odstupňování dějů; zejména dobře vyjadřuje předčasnost.⁵

5. Pozoruhodný je rozdílný procentuální podíl přechodníků na všech slovesných tvarech: podle E. Dvořáka⁶ je to pro 17. století 7,14%, v naší sestavě 12,64 % (648 z 5125). Rozdíl souvisí s hypertrofií přechodníků v **Z** a s historickou tematikou ukázek.

Dvořákův výklad o činitelech ovlivňujících frekvenci přechodníků⁷ je přesvědčivý a můžeme jej i na základě našich dokladů plně potvrdit.

C. Typy přechodníkových vazeb

Přechodníkové vazby třídíme podle téhož principu, který jsme uplatnili v roce 1966 v *Acta Universitatis Carolinae*⁸ a v roce 1981 v *Prague Studies in Mathematical Linguistics*.⁹

Přechodník přítomný

1. Přechodník shodný, společný podmět

a) Sloveso nedokonavé:

„(Ottovalský) **vida**, že by tím rozdělaným šancem... nejpříhodnější přístup nepřítel k opanování... Menšího Města Pražského míti mohl, od tud k generálovi Koenigsmarkovi...odejel.“ **Z** 1

„(Ottovalský) **vida**, že by tou rozdělanou hradbou... nejpříhodnější přístup nepřítel k opanování... Menšího Města Pražského míti mohl, zrovna k generálovi Koenigsmarkovi...odjel.“ **K** 7

„O čemž **maje** generál Kollaredo dokonalou zprávu, bez meškání poropcům... poručil.“ **Z** 9

⁵ STOV. EMIL DVOŘÁK, *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině*, Praha 1970, s. 119-120, 141-143.

⁶ Tamtéž, s. 141-143.

⁷ Tamtéž, s. 143.

⁸ LUMÍR KLIMEŠ, *Přechodníkové vazby v kronice Jana Norberta Zatočila z Loewenbrugku (1685)*, in: *Acta Universitatis Carolinae – Philologica* 1-3, Slavica Pragensia VIII, 1966, s. 101-106.

⁹ LUMÍR KLIMEŠ, *On Some Quantitative Aspects of the Sentence in Loewenbrugk's Chronicle (1685)*, in: *Prague Studies in Mathematical Linguistics*, VII, Prague 1981, s. 123-136.

„O tom všem generál Koloredo dokonalou zprávu **maje**, bez meškání... praporcům poručil.“ **K 18**

„Patres... **nemohouce** pro velkou střelbu... v velkém kostele u Salvatora služeb božích konati, je do německého kostela přenesti museli.“ **Z 9**

„Jezovité... **nemohše** pro velikou střelbu... ve velikém kostele u sv. Salvatora služeb božích konati, do německého kostela je přenesti musili.“ **K 17-18**

„Študenti také **jsouce** k zachování stálostí a udatností vojenské... napomínání, přimarširující od Karlové koleje... a opanující celnici, tu se šikovali.“ **Z 6**

„Študenti také napomínání **byvše** k zachování stálosti a udatnosti vojenské... a opanovavše celnici, přitáhnuvše z koleje Karlovské... tu se shromáždili.“ **K 14**

„Praporečník také Příchovský, **jsa** smrtečně raněn, přes most pospíchajíc... tu novinu přinesl.“ **Z 3**

„Ale praporečník Příchovský, též o tom zvěděv, co se děje, již smrtečně **raněný**, přes most spěchal, aby tu nešťastnou novinu přinesl.“ **K 10**

b) Sloveso dokonavé:

„...a **srazíce** (Švédové) zámky, bránu Strahovskou otevřeli.“ **Z 2**

„(Švédové) **sráževše** zámky, bránu Strahovskou otevřeli.“

„...**spatříce** tehdy vyslaní, že by toho dobytka pro tenkrát dosti bylo... jej pozadu hnali.“ **Z 36**

„Vyslaní, **uhlédavše**, že by na tenkrát dosti toho dobytka bylo... pozadu jej hnali.“ **K 49**

2. Přechodník shodný, různé podmínky

a) Sloveso nedokonavé:

„Mezi tím **nemohouce** někteří regimentové služby své prokazovati, uběhující profiantu a potravu... Pucham se resorvíroval... odtáhnouti.“ **Z 20**

„Zatím **nemohli** někteří témové dalších služeb vykonávati, nebo píce pro dobytek a potravu pro lid ubývalo... Pročež umínil generál Pucham z Prahy... se vybrati“ **K 30**

„Mezi tím, **operující** silně míny, vejše při presu sruby a koše... do povětří i s lidmi lítaly.“ **Z 55**

„Mezi tím podkopaniny Švejské také mnoho **oučinkovaly**, zvláště při presu, kdež sruby a koše... do povětří i s lidmi lítaly.“ **K 76**

b) Sloveso dokonavé:

„Židé... jemu (granátu) průdouch **dadouce**... svou operaci (granát) učinil.“ **Z 20**

„Židé mu (granátu) průdouch **dajíce**, tento s nesmírnou ranou praskl.“
K 30

3. Přechodník neshodný, společný podmět

a) Sloveso nedokonavé:

„Korporál... **nechtíc**... zůstati... podobně naskrz prostřelen.“ **Z 56**

„Desátník... **nechtěje**... zůstati, podobně ránu skrz a skrz dostal.“
K 78

„**Zaklínajíce se** Koenigsmark... byl by ho oběsiti rozkázal.“ **Z 25**

„...**zaklínaje se** Koenigsmark, byl by ho... oběsiti dal.“ **K 37**

„(Ottovalský) o tom všem zprávu učinil, **ujišťujícíce** ho (Koenigsmarka), že...“ **Z 1**

„(Ottovalský) jemu (Koenigsmarkovi) o tom všem zprávu učinil, **ujišťuje** ho, že...“ **K 7**

„Švejdvové k bráně Strahovské, **jsa** již v městě... se obrátili.“ **Z 2**

„Švejdvové... již v městě **byvše**, k bráně Strahovské se obrátili.“ **K 9**

b) Sloveso dokonavé:

„...**opanujícíce** nepřítel... most... první ránu do celnice... učinil.“ **Z 5**

„...**opanovav** nepřítel most... první (ránu)... do celnice... učinil.“
K 12-13

„(Plachý) **dajíc** mu ten bochníček chleba, na to hořkého piva nalíti poručiv, řekl: „Da nimbt, friß...“ **Z 50**

„(Plachý) **podaje** ho (pecen chleba) tomu Švejdovi řekl: „...Da nimm, friß...“ K tomu poručil mu hořkého piva nalíti a s chutí ho pojisti ponechal.“ **K 70**

„Švejdvové skočivše z koní, za vůdcem Ottovalským do šanců lezti pospíchali a především strážního... **pobijíc**, k bráně Strahovské se obrátili.“ **Z 2**

„Švejdvové s koní ssedavše, za vůdcím Ottovalským na hradby lezli, a především strážného **pobili**... načež k bráně Strahovské se obrátili.“
K 9

4. Přechodník neshodný, různé podměty

a) Sloveso nedokonavé:

„Při kteréžto publikaci **jsa** celá kompanye studentská na tumplace shromážděná, jak jest sobě jedenkaždý... počínal a vedl, vypraviti a vyspati nelze.“ **Z 33**

„Při ohlašování obojího tohoto listu císařského **shromáždili se** všickni študenti za křížovníky na prostranném místě (tu kde nyní káznice městská stojí). Nelze radosti té slovy popsati, kterak všickni si počínali...“ **K 45**

b) Sloveso dokonavé:

„(Patres)... takže **počnouc** naúsvitě služby boží konati, mnoho tisíc komunikantův obojího pohlavi bylo.“ **Z 9**

„(Patres)... takže **počínajíce** na usvitě služby boží konati, mnoho tisíc k večeri Páně přistupujících obojího pohlaví měli.“ **K 18**

5. Přechodník budoucí?

„...s kořistí... (Koenigsmark) přeč (!) **se odebera**, snad Menší Město Pražské zapálí.“ **Z 5**

„...s kořistí... (Koenigsmark) pryč **se ubíraje**, snad Menší Město Pražské vypálí.“ **K 12**

Přechodník minulý

1. Přechodník shodný, společný podmět

Sloveso dokonavé:

„Kterýžto (primas Starého Města) tak hrdinskou a zmužilou mysl a povolnost jích **spatřiv**, ihned... nařídil...“ **Z 4**

„Primas Starého Města **shledav** takovou jejich hrdinskou a zmužilou mysl i povolnost, hned... rozkázal...“ **K 11**

„V tom čase **navrátiv se**... vyslaný obležených z Lince... dobrou novinu přinesl.“ **Z 53**

„V tom čase **navrátil se** vyslanec Pražanův... z Lincy, jenž oznámil, že...“ **K 73**

„(Kollredo a Michna z Vacinova) nad tím se potěšili záповěď **učinivše**, aby žádný...“ **Z 6**

„(Koloredo a Michna z Vacinova) velmi nad tím se zaradovali, i záповěď hned **dali**, aby žádný...“ **K 13**

2. Přechodník shodný, různé podmínky

Sloveso dokonavé:

„A **podarivši se** toto předsevzetí... Švejdové... kusy do Konské brány obrátili.“ **Z 52**

„**Že se** toto vyvedení vojenské tak dobře **zdařilo**... děla svá ku Koňské bráně obrátili.“ **K 72**

3. Přechodník neshodný, společný podměť

a) Sloveso nedokonavé:

„Dragonové **byvši** dva v noci nedaleko ležení švejdského... zprávu učinili.“ **Z 60**

„Dragouni, z nichž dva v noci nedaleko ležení švejdského, zprávu učinili, že...“ **K 83** (V **K** není přechodníkový ekvivalent.)

b) Sloveso dokonavé:

„Po kterémžto napomenutí **dostavši** (Čábelický) absoluci od zpovědníka, na třetí den ... skonál.“ **Z 42**

„Po tomto horlivém napomenutí **dal** mu absolucí poslední duchovní Bohuslav Balbín... a na třetí den... skonál.“ **K 58**

4. Přechodník neshodný, různé podměty

Sloveso dokonavé:

„...když kapucíni na jitřní zvoniti začali, **ulekše** se Koenigsmark za jiné nemaje, nežli že v Praze šturmuji a o jeho příjezdu vědí. Však Ottovalský jemu to z mysli vymluvil...“ **Z 2**

„...když... kapucíni k jitřnímu zvoniti začali, **ulekv se** nadmíru Koenigsmark, nemněl jinak, než že v Praze šturmuji a o jeho příchodu vědí; avšak Ottovalský vymlouval mu to z mysli...“ **K 8**

Případy zvláštní

1. V Zatočilově vydání jsou dva přechodníky přítomné mající stejné mluvnické kategorie i stejnou syntaktickou funkci, avšak **K** jeden z nich přijímá beze změny, druhý nahrazuje přechodníkem minulým. „Indikace“ pro minulý přechodník by byla i v případě prvním:

„Generál Kollaredo a ...Michna z Vacinova... **přijdouce** na rathaus Starého Města Pražského, **spatřice** množství lidu v zbraních, nad tím se potěšili...“ **Z 6**

„Generál Koloredo a ...Michna z Vacinova... **přijdouce** do rádnice staroměstské, zde pak množství lidu v zbraní a k obraně pohotové **uzřevše**, velmi nad tím se zaradovali.“ **K 13**

2. **K** jen zřídka nahrazuje určitý tvar slovesný v **Z** přechodníkem. Snad tak chce lépe vyjádřit vzájemný významový vztah obou vět:

„Po kterémžto celodenní střelbě přišla jest času nočního... tajně pošta a **přinesla** psaní z města Lince...“ **Z 12-13**

„Po této celodenní střelbě přišla...tajně pošta, **přinesouc** list z města Lince...“ **K 23**

„Druhého tedy dne Novembris... přijel na úsvitě postilion z Lince a **přinesl** tu radostnou novinu, že...“ **Z** 64-65

„Druhého dne měsíce listopadu... přijel na usvitě rychlý posel z Lincy, **nesa** novinu potěšitelnou a radostnou, že...“ **K** 88

„Prvního dne Augusti pustíce se Prašným mostem jak z věži rathauské a tejské i jiných míst viděti bylo několik houfu rejtarstva švejdského k Libni, tu sobě na ostrovy mosty **kladli** a vstříc generálovi Wirtenberkovi... marširovali.“ **Z** 9

„Dne 1. srpna pustilo se několik zástupů jízdných Švejdů mostem Prašným, jakož z tejské i staroměstské věže a z jiných míst viděti bylo, přímo k Libni, **kladše** si tu na ostrůvky mosty a vstříc generálovi Wirtembergovi vyjížděli...“ **K** 18

3. **K** dvě přechodníkové vazby, které spolu dějově souvisí a tvoří jakýsi celek, vypouští a nahrazuje výkladem stručnějším; zdá se však, že ke škodě věci.

„Koenigsmark... nejvyššího Copij na pevný zámek Tačno... na kterým za kommandanta nejvyššího strážník Cobel s jedním stem padesáti muží od regimentu valdtsřejnského ležel, k dobývání vyslal, kterémužto nejvyšš. Copimu tento bojácný zajic **neučiníce** Švejdové jedné rány z kusů ani jednoho muže **neztratíce** na druhý den poddal, takže...“ **Z** 34

„Koenigsmark... pak vrchníka Kopij k hradu pevnému Tačno... vyslal. Zde ležel vrchní strážník Cobel s 150 muži valdštejnskými a dosti habebně **beze vši rány** z strany švejdské jim ho vzdal, takže...“ **K** 47

D. Závěry

1. Přechodníků ubylo: **Z** 347 (299 přítomných, 48 minulých); **K** 203 (104 přítomných, 99 minulých) v celém tisku, tj. o 41,49% méně než v **Z**.

2. Přibylo přechodníků minulých: **Z** 13,83% všech přechodníků, **K** 48,77%. (V tabulce na s. 380, sloupec 10 jsou rozebírány dva výběrové soubory **Z**, **K** (viz s. 381, pozn. 3, Značky tisků), avšak výsledky jsou podobné: 14,72% v **Z**, 40,26% v **K**.)

3. **K** téměř důsledně upravuje neshodné přechodníky na shodné. Viz typ 3.

4. Výrazně ubylo neshodných stejnopodmětných (spojitých) přechodníků přítomných sloves dokonavých. Často je nahrazují shodné stejnopodmětné (spojité) přechodníky minulé sloves dokonavých, málokdy

nedokonavých, někdy však věta. Viz typ 3b. Různopodmětné vazby jsou vzácné. Viz typ 2b.

5. Přechodníkové vazby v přetížených a nepřehledných souvětích jsou nahrazovány větami vedlejšími, méně často hlavními. Tak vznikají další, ale přehlednější souvětí. Spojka zřetelně vyjádří vztah, určité sloveso je morfologicky zřetelnější a syntakticky jednoznačnější než přechodník. Tato záměna se vyskytuje často tehdy, je-li jedna přechodníková vazba závislá na druhé. Viz například typ 2a (**Z** 20, **K** 30), 3a (**Z** 56, **K** 78).

6. V tiscích ze 17. století připadá na všechny slovesné tvary průměrně 7,14% přechodníků, v 18. století 3,14%.¹⁰ V **Z** je přímo hypertrofie přechodníků: 26,36%. K podobným výsledkům jako E. Dvořák¹¹ dospívá také L. Klimeš rozborem 18 tisků s historickou tematikou z let 1663-1759.¹²

7. V. R. Kramerius respektuje mluvnice J. Dobrovského¹³ a J. Nejedlého.¹⁴ Dubletní tvar přechodníku přítomného sg. m. typu „on milujíc, on milujic“, zaznamenaný oběma mluvnicemi, se v **K** nevyskytuje. Vazba a tvarů z dnešního hlediska „náležitých“ je v **K** většina.

Plurálový tvar bez koncového -e není doložen.

Kramerius, řídě se oběma mluvnicemi, se vyhýbá různopodmětným (nespojitym) přechodníkům. Viz typ 4a (**Z** 33, **K** 45), 4b (**Z** 9, **K** 18); přechodník minulý typ 2 (**Z** 52, **K** 72). Ale: typ 2b (**Z** 20, **K** 30).

E. Přechodníky v mluvnicích Josefa Dobrovského a Jana Nejedlého

Morfologie

Názory obou mluvnic jsou téměř stejné (DOBROVSKÝ, s. 245-246, NEJEDLÝ, s. 208-209). Výklady Nejedlého mluvnice z roku 1809 jsou totožné s výklady vydání prvního z roku 1804.

¹⁰ EMIL DVOŘÁK, *Vývoj přechodníkových konstrukcí*, s. 141-142.

¹¹ Tamtéž, s. 143-145.

¹² LUMÍR KLIMEŠ, *Pokus o statistický výklad vývoje věty a souvětí v české historické próze z let 1685-1758*, in: *Annali. Sezione Slava* 13, Napoli 1970, s. 105-135.

¹³ JOSEF DOBROVSKÝ, *Lehrgebäude der Böhmischen Sprache. Zum Theile verkürzt, zum Theile umgearbeitet und vermehrt*, Prag 1819 (stov. JOSEF DOBROVSKÝ, *Podrobná mluvnice jazyka českého v redakcích z roku 1809 a 1819*, Praha 1940).

¹⁴ JOHANN NEGEDLY, *Practische Böhmishe Grammatik für Deutsche. Zweite umgearbeitete und verbesserte Ausgabe*, Prag 1809.

Přechodník přítomný

Paradigma: „nesa – nesouc – nesa; nesouce“. J. Dobrovský (týž výklad podává i J. Nejedlý, s. 209) k tomu uvádí (s. 246):

„Mit dem sächlichen Geschlechte wird bald der männliche Ausgang (a, e), bald wieder der weibliche (**auc, je**) verbunden. Einige Schriftsteller gebrauchen den Ausgang **je** selbst im männlichen Geschlechte: **opásajc se für opásse, milugic für miluge**, (weil **opásse, miluge** die 3te Person seyn kann). Im Plural ist **auce, jce** allen drey Geschlechtern gemein: **nesauce, pissjce, kopagjce, snássegjce**, verkürzt **nesauc, pjssjc, kopajc, snássegjc**.“

Přechodník minulý

Paradigma „psav, psavši, psavši; psavše“ v obou mluvnicích. J. Nejedlý k tomu na s. 210 poznamenává:

„Einige Schriftsteller machen das sächliche dem männlichen gleich, also: piw, psaw, učiw etc. für piwssi, psawwsi, učiwssi.“

Syntax

J. Dobrovský na s. 262 vyžaduje, aby obě věty měly týž podmět. (Rozumí se věta změněná v přechodníkovou vazbu.) „Honě v lese, oko ztratil.“ Předchází-li jeden děj druhý, musí se použít přechodníku minulého: „Obrátiv se Pán, pohlédl na Petra.“ Různopodmětný (nespojité) přechodník pokládá za velmi nešťastný, i když má pro něj staré doklady. Ještě chybnější („noch fehlerhafter“) je příklad Rosův: „Já procházeje se v zahradě, přišel posel oznámiv...“ Správně: „Když sem se procházel v zahradě, přišel posel a oznámil...“

Rovněž J. Nejedlý (s. 313) zdůrazňuje, aby věty měly týž podmět, „ebendenselben Nominativ (Subject)“. Třeba dbát i času, čísla, rodu a významu. Užívání přechodníků J. Nejedlý doporučuje (stručnost, rozmanitost a půvab, „Anmut“, vyjadřování, omezení počtu vztažných zájmen aj.).

Jak dál?

Výzkum češtiny 17. a 18. století si vyžádá intenzivní práce jedné, možná i dvou bohemistických generací. Soudíme však, že také v budoucnosti bude stále platit to, co řekl v přednášce „Nejstarší místní jména na území Prahy“ prosloušené 10. 4. 1952 pro Královskou českou společnost nauk prof. Vladimír Šmilauer: „Pokračujeme a budeme pokračovat, zů-

stane-li naše práce prodehnuta dvěma ctnostmi, které nám ukládá tradice. Tradice Královské české společnosti nauk a tradice nejlepších představitelů našich věd. Tyto dvě ctnosti jsou: střízlivost a poctivost.“

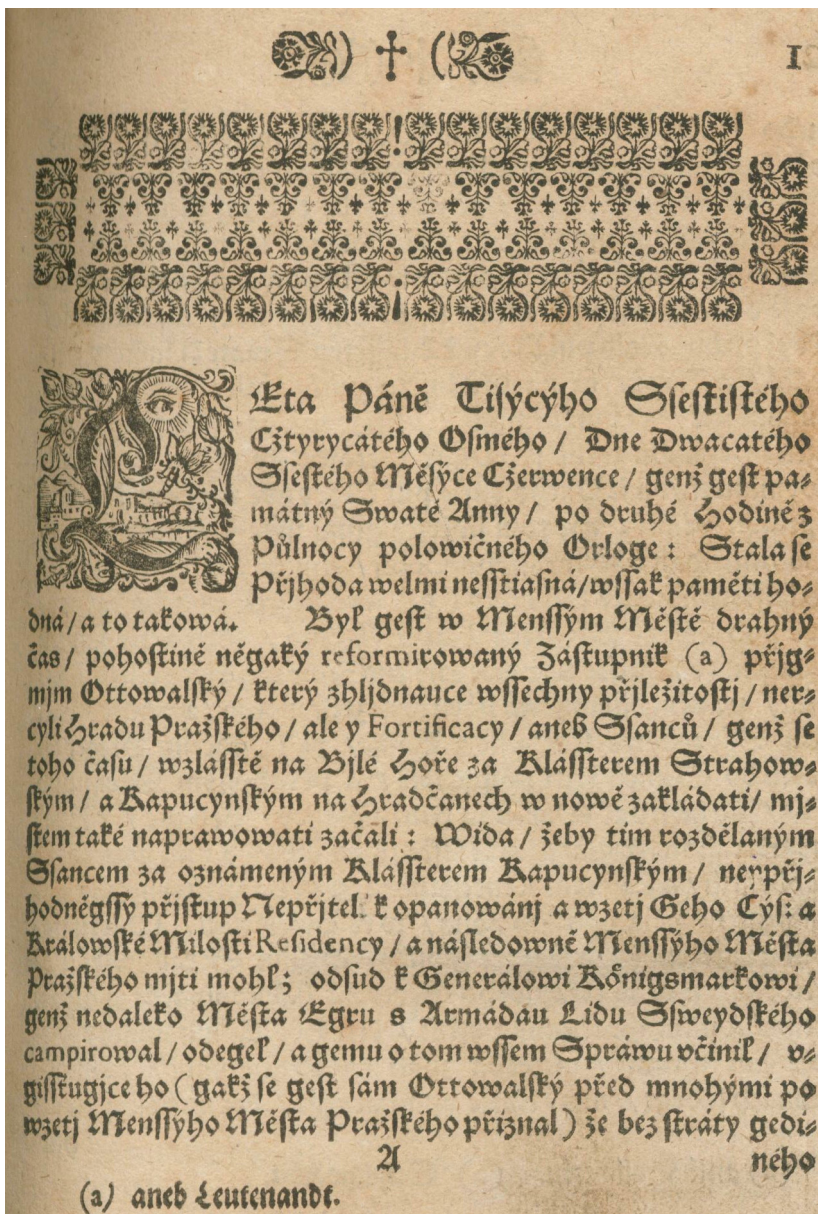
Summary

PARTICIPLE CONSTRUCTIONS IN THE CHRONICLE OF JAN NORBERT ZATOČIL OF LOEWENBRUGK (EDITIONS OF 1685 AND 1819)

This paper deals with the participle constructions in the first edition (1685) of the chronicle of Jan Norbert Zatočil of Loewenbrugk (1630-1691), and with reflection and adopting of these constructions in the third edition of the same work (1819). The editor of the third edition, Václav Rodomil Kramerius, tried to adjust it to the state of the Czech language at that time, mainly with reference to the vocabulary, syntax and participle constructions. In the third edition, the number of these constructions increases considerably and the number of past participles grows in the first place, especially when one action is preceded by other. The constructions consisting of the clauses with different subjects appear only seldom in the third edition, which is due to the influence of Dobrovský and Nejedlý, although they are very frequent in the original edition of 1685.

Key words: Jan Norbert Zatočil of Loewenbrugk; Czech literature; participle constructions

LUMÍR KLIMEŠ, Pedagogická fakulta Západočeské univerzity, Plzeň

Obrázek 1: První list Zatočilovy kroniky (vydání z roku 1685)

~~~~~

Léta Páně 1648. dne 26. čerwence, genž
 gest památný sw. Anny' po druhé hodině s
 půlnocy polowičného Orloge stala se příhoda
 velmi neschastná, wssak pamětihodná; a to
 takowá: W menšim městě Pražském byl
 drahý čas pohostinně galyš reformovaný
 zástupnjš (přijmjš Ottowalšský), genžto zhlid-
 nuw wsecku příležitost negen hradu Pražské-
 ho, ale y pewnosti a hradeb, kterěz toho čas
 su, zwláště na Bšlé hoře za klášterem Straz-
 howšským a kapucynšským na Hradčanech w no-
 wě zakládati, mjstem také napravowati za-
 čali, a wida, žeby tau rozdělanau hradbau
 za klášterem kapucynšským neypřihodnějšš přis-
 stup nepřitel k opanowánj a wzejš šýdelnjho
 města S. cys. a král. milosti a následowně
 menšjho města Pražského mjeti mohl — zrowz-
 na k generálowi Bönigšmarkowi, genž ne-
 daleko města Chbu s armádaui Sfwegdstau
 polem ležel, odgel, a gemu o tom wšem
 spráwu učinil, wgistuge ho, (gako se sám poz-
 tom

Obrázek 2: První list Zatočilovy kroniky (vydání z roku 1819)

Při kterémto Publicacy gsa celá Kompagnye Sstudentská na Tumplace shromážděná gať gest sobě gedentáždy / chtjc pro Geho Mil: Týs: Pána swého Nymilostiwégssyho Ždra-
wi y Žiwot negednau / ale množstwjkrate wynaložiti / poz-
čjnal a wedl / wyprawiti a wypsati nelze.

Dokawád pať Wirtemberg od Tábora se nenawrátíl /
tehdy Neywyššy Gerz a Kreutz každy den s gistým počtem
Lidu swého / též Měšťiané Pacholky swé na Lauty a Pole
wysylati / a z njch Obylj / Sena / Slámu do Měst swáže-
ti / a se špikowati hleděli / v Vigilij pať S^o Matausse Apo-
stola a Ewangelisty Páně gsa okolo Zlatnjš Kreutcowstrij
pro Potrawu a Špizj / spatřiwšse z Liberstého Wrchu od
Gilowého Žaussy Lidu Šwedydského se špausstégjcyho, časné na
Wyssehrad se nawrátili / a Spráwu že od Armády Wirten-
bergské Předchudce Wogška geho widěli / Obleženým učinili ;
Gatož pať některj z Wyssehradu z Šlance v Barlowa gať se k
Strašnicům a Maleššycům dáwagj skutečně widěli / mage o
tom nepochybně dobru Spráwu poněwadž Neywyššy Gerz s
swým Lidem od Brandeyša domu se nawracowal / wida geho
z Prosyku se špausstégjcyho / do Retroquardi slyně vdeřili / a
některé Pacholky zagawšse / ostatek k Brandeyšu se salvirowa-
ti přimutili / sám pať Neywyššy Gerz s Lidem swým Špizj-
niť Slámu, Seno y gine Potrawy na Konjch nesaucy až k Brá-
ně (s Šwedydy se potytagjc) přičtyl / a do Města štiastně
přiwedl.

Nawrátjce se tehdy 22. Septembris Wirtemberg do swé-
ho předěšleho Leženj k Wolssanům dobře napagtowaný / wi-
da rerum faciem zgináčenau / a Nášyp mezy Poříčkau a Hor-
škau Branau znowa wyzděný / Ždi naprawené / Šrubby /
Paž

Illustribus, Magnificis, Nobilibus & Strenuis,
Fidelibus, Nobis Dilectis N. & N. Studio-
sis Universitatis & Academiae Pragensis in
vetere & nova civitate pro tempore Nobis
militantibus universis & singulis.

Při obhlašovánj obogjho tohoto listu eřz
sařského obromáždili se všickni studenti za
křizovníky na prostranném místě (tu kde nyní
káznice městská stojí.) Velze radosti té sloz
wy popsat, kterať všickni sy počjnali, a ge-
den přes druhého krew y život pro pána zez
mě mile rád obětovati chtěl.

Dokavad se Wirtemberg od Tábora nez
nawrótil, neopominuli Šez a Kreuz každo-
denně s gistým počtem lidu svého z města
wybřhati, z polj a luř obilé, seno a slámu
zbrati a do Prahy swážeti; což y měšťané s
čeládkau swau, kde a gať mohli, činili. Přez
dednem sw. Marauše, apostrola a ewangelisty
Páne, wysli také Kreuzowšij pro spjži a poz
trawu w tu fraginu k Blatníkům, tu ale zá-
stup lidu Šwegdského vzřeli, kterať s w-
řu Liberského od Gilowého dolů se žene; y
hned obrátili se, a domů na Wyšehrad se doz
stali,

Obrázky 4 a 5: Paralelní strany 45 a 46 Zatočilovy kroniky
ve vydání z roku 1819

stali, oznámivše, kterak uvíděli první zá-
stupy armády Württembergské, genž w patách
následowati budau. To také mnozí widěli z
Wissehradu s hrady na Karlowě, a spatřili
Swegdy k Strassnicy a do Malessic aupřem
geti. Bez nepochybně měl také o tom doz-
brau zpráwu, nebo s lidem swým od Bran-
deysa domů se wraceti počal, a widěwše ho
Swegdowé z Prosyka se spaustrégjycho, náble
naň vdrčili, a některé pacholky mu zagawše,
s ostatnjmi k Brandeyssu se obrátiti přinutli;
wšak Šec sám šťastně křyl s lidem swým
spjžnjky, slámu, seno a jiné potrawy, kteréz
koně nesli, a do města bez velikého aurazu se
dostal; předce ale až k bráně musyl se s Sweg-
dy potýkat a proti nim bránit.

Nawrátiv se tedy dne 22. září Würtem-
berg w předestlé své leženj k Wolffanům s
hognau kořisti, widěl položenj wšech věcí
docela zginacené, náspy mezy Pořičkau a
Horškau branau znova wyzděné, zdi napra-
wené, sruby řily opatřené, průkopy wšecky
zawřžené a zanessené, načež hned některý den
odpočínauti vmjnil, a oddal se na malau straz-
nu, kdež s generálem Königsmarkem w mjr-
we-